

Izvorni znanstveni rad
UDK 321-01 (73) 321.7

Rawls na planini?

ZORAN KURELIĆ*

Sažetak

Autor prikazuje komunitarističku kritiku Rawlsa, prije svega u obliku koji je izložio Michael Walzer u knjizi *Spheres of Justice*. Glavni je prigovor Walzera i drugih komunitaraca Rawlsovoj teoriji pravednosti da je ona objektivistička i da stoga predstavlja modernu varijantu platonizma. Nasuprot takvoj poziciji, Walzer inzistira na teoriji pravednosti koja polazi od partikularnih vrijednosti pojedinačnog društva i kulture, te sam nastoji formulirati kritiku američkog društva kao zajednice podvrgnute "tržišnom imperijalizmu". Odgovor Rawlsa i drugih liberala na komunitarističku kritiku pokazao je da njegova teorija nije platonistička, transcendentaino kantovska niti apstraktno objektivistička. Rawls i liberali svjesni su da njihova načela pravednosti nastaju unutar specifične evropske tradicije demokratskog konstitucionalizma, ali ta načela ipak pretendiraju na univerzalno važenje - bar za one zajednice koje su spremne prihvatiti demokratski ustavni sustav.

Pisati će o Walzerovoj kritici Rawlsa formuliranoj u njegovoj knjizi *Spheres of Justice* pokušati predstaviti taj napad u kontekstu diskusije između liberala i komunitaraca.

Esej se sastoji od tri dijela: prvo (A) prikazuje Walzerovo shvaćanje pravednosti; drugo (B) pokušava odrediti Walzerovo mjesto među komunitarcima i ukratko prikazuje Rawlsovu novu poziciju; i treće (C) predstavlja Barryevu kritiku Walzera, te Barryeva razmišljanja o Rawlsu.

U trokutu Walzer Rawls - Barry potražiti će odgovor na pitanje: Je li Rawlsova filozofija rezultat platonskog apstrahiranja, poglad s planine?

* Zoran Kurelić, asistent Fakulteta političkih znanosti u Zagrebu na predmetu Politička teorija, Teorijsko-politički odsjek.

A

Mišljenja Rawlsa i Nozicka odredilo pravac Walzerovog razmišljanja. On želi domisliti novu poziciju, koja nije fuzija Rawlsova i Nozickova, nego originalna i prevladava probleme proizašle iz rasprave Rawlsa i Nozicka. U svojoj knjizi *Spheres of Justice*, Walzer želi opisati zajednicu u kojoj ni jedno društveno dobro ne služi, niti može služiti kao sredstvo dominacije, te zajednicu u kojoj postoji egalitarizam što ne proturječi slobodi.

Prvi je cilj knjige kritika društva u kojem Walzer živi i filozofa (Lockeanaca) na čijim je idejama društvo izgrađeno. Drugi je njezin cilj pronaći pravo rješenje, uspostaviti pravedno društvo koje (za razliku od Rawlsova koncepta) ne dovodi slobodu u opasnost. Walzer mora napisati knjigu o pravednoj distribuciji dobara u društvu: on mora pokušati pronaći princip (ili principe) raspodjele. U *Spheres of Justice* Walzer upravo to i čini, ali njegovo prvo pitanje nije praktično, već metodološko. On pita - kako valja misliti o pravednosti? Odgovor je jasan i snažan - ne kao filozofi. Zašto ne? Stoga što su filozofi od Platona na dalje pokušavali pronaći jedan jedini, pravi, distributivni princip. S ciljem da pronade univerzalni princip filozofi su se dali u potragu za univerzalnim stajalištem. "Jedan način otpočinjanja filozofskih istraživanja - vjerojatno izvoran način - je napustiti spilju, napustiti grad, popeti se na planinu, osigurati si (ono što običan čovjek nikada ne može osigurati) objektivno i univerzalno stajalište. Ono koje opisuje prostor svakodnevnog života iz daljine, tako da on gubi partikularne konture i poprima opći oblik. Ali, ja želim ostati u spilji, u gradu na zemlji."¹ Walzer donosi metodološku odluku da ostane u spilji, te da iz nje napadne filozofe (Platona i njegove nasljednike). Na dva pitanja valja odmah odgovoriti: zašto je Platon paradigmatičan i tko su njegovi nasljednici? Za Platona politika je umijeće (*techne*) koje razotkriva ideju pravednosti. Političko umijeće čini *polis* sličnim ideji pravednosti, čini ga pravednim. Objektivni karakter ideje pravednosti je ono što brine Walzera, zato što u Platona pravednost postaje ideja što je "tamo negdje" i čeka da bude otkrivena od strane filozofa. Što je s Platonovim nasljednicima? Walzer je ponovo potpuno jasan. "Danas je ovaj sistem (objektivni sistem pravednosti, prim., Z.K.) obično opisan kao onaj što bi ga idealno racionalni muškarci i žene izabrali kad bi bili prisiljeni nepristrano birati, ne znajući ništa o svojoj situaciji, slobodni od partikularističkih zahtjeva, suočeni sa apstraktnim dobrima".² Očito Rawls je Platon naših dana. Dvije činjenice treba istaći: prvo, Walzer vjeruje da je veo neznanja smišljen kako bi nam pomogao otkriti objektivne principe pravednosti; drugo, "apstraktna dobra" javljaju se kao problem Rawlsove filozofske operacije. Prva kritika nije naročito originalna. Sandel pokušava pokazati isto. Pregovaranje i diskusija s onu stranu vela neznanja nisu mogući, jer ljudi nemaju dovoljno informacija o sebi samima. Principi pravednosti tako nađeni nisu rezultat rasprave, već više neka vrsta otkrića. Ako su Walzer i Sandel u pravu, Rawls je moralni esencijalist. Druga Walzerova kritika je originalna. Pitanje je - kako trebamo razumjeti dobra za koja teorija pravednosti nastoji pronaći distributivne principe? Da bi odgovorio

¹ Michael Walzer, *Spheres of Justice*, Basic, Books, 1983, p. XIV.

² *Ibid.*, p. 5.

na to pitanje, Walzer mora reći tko smo mi. Mi koji živimo u spilji njegov jeodgovor. Kojoj spilji? Americi. Walzer bi želio interpretirati svojim sugradanima svijet značenja ("the world of meanings") što ga zajednički dijele, jer vrijednosti relevantne u Americi nisu nužno relevantne u bilo kojem dijelu svijeta. Odlukom da ostane u spilji Walzer se odlučio braniti partikularizam protiv univerzalizma, našu pravednost protiv Platonove i Rawlsove transkulturalne, objektivne pravednosti. Walzer drži da je Rawls žrtva vlastitog, apstraktnog metodološkog pristupa. Apstrahiranje od partikularnih koncepcija dobra izaziva apstrahiranje od partikularnosti dobara koja trebaju biti raspodijeljena. Walzer piše: "Različita socijalna dobra trebaju biti raspodijeljena zbog različitih razloga u skladu s različitim procedurama, od strane različitih agenata, i sve te različitosti izviru iz različitog razumjevanja samih socijalnih dobara - što je nužan produkt historijskog i kulturnog partikularizma."³ Nešto poput seta apstraktnih primarnih dobara koji bi imao smisla među različitim kulturama i moralnim svjetovima jednostavno ne postoji. Sve distribucije su pravedne ili nepravedne u odnosu na socijalna značenja dobara koja se distribuiraju, a socijalna značenja razlikuju se u različitim zemljama. Walzer vjeruje da Rawls ne vidi kako distributivni principi moraju biti specifični u odnosu na dobra, a da su distributivni principi što izvire iz dobara, kulturno specifični. Rawls ne vidi kako svako društveno dobro čini zasebnu distributivnu sferu u kojoj su određeni dobru-specifični principi raspodjele primjereni; Rawls uopće ne vidi sfere, jer mu njegov koncept primarnih dobara ne dopušta prepoznavanje pluralizma distributivnih sfera. Ova vrsta pluralizma esencijalna je za Walzera i on na njoj gradi svoju poziciju. Kad Walzer govori o pluralizmu on nema na umu ni pluralizam interesa ni pluralizam doktrina i koncepcija dobra, za Walzera pluralizam je uvijek pluralizam sfera. Pluralizam sfera igra odlučnu ulogu u njegovom konceptu kompleksne jednakosti, konceptu koji bi nam trebao pomoći u kreiranju društva slobodnog od nepoželjnih derivata Rawlsove i Nozickove filozofije (pretjerane uloge države i tržišnog imperijalizma). Kompleksna jednakost razlikuje se od jednostavne jednakosti. Što je jednostavna jednakost? Jednostavna jednakost postoji u društvu u kojem je sve na prodaju i svi građani imaju jednaku količinu novca. Novac je dominantno dobro i on je ravnomjerno raspodijeljen, ali, ističe Walzer, slobodna razmjena koja počinje s jednake startne pozicije vrlo bi brzo dovela do novih nejednakosti i jedini način kojim bi se moglo štititi stanje jednostavne jednakosti je intervencija države. Rawlsov *difference principle* ili bilo koje drugo intervencionističko pravilo iziskuje vrlo snažnu državu što vrlo lako može postati središnji problem. "Jedini lijek protiv privatnih privilegija bila bi snažna država, i jedini izlaz iz snažne države bile bi privatne privilegije".⁴ Kompleksna jednakost jedino je rješenje. Kompleksna jednakost suprotnost je tiraniji. Što je tiranija? Kad Walzer govori o tiraniji, on ne misli na državu kojom upravlja tiranin; on govori o društvu u kojem je jedno dobro dominantno u svim sferama distribucije. Dominantno dobro može se razmijeniti za najrazličitije stvari: informacije, moć, politički utjecaj, reputaciju itd. Amerika, društvo za koje je Walzer napisao knjigu, jest tiranija novca. Novac pripada ekonomskoj sferi i bez njega je moderno društvo nezamislivo, ali, "radikalni *laissez-faire* bio bi kao totalitarna država, ugrožavao

³ *Ibid.*, p. 6.

⁴ *Ibid.*, p.16.

bi svaku drugu sferu, dominirao nad svakim drugim distributivnim procesom. Pretvorio bi svako društveno dobro u robu. To je tržišni imperijalizam⁵. Walzer drži da je tržišni imperijalizam vrlo snažan u Americi, te daje tržište najveći suparnik sferi sigurnosti i blagostanja. Kako tu može pomoći koncept kompleksne jednakosti? Walzer radi distinkciju između "dominacije" i "monopola". Pojedinci koji posjeduju dominantno dobro mogu ga koristiti tako da se domognu dobara iz drugih sfera. Monopol je drugačiji, jer je zasnovan na nejednakoj distribuciji unutar sfere. Dominacija se ne može tolerirati jer narušava granice sfere; monopol može jer ostaje u okvirima sfere. Cilj kompleksne jednakosti jest uspostava odnosa koji će eliminirati dominaciju. Nejednakosti u okvirima sfere su neizbježne, ali one ne smiju biti uvećavane konverzijom u dominantno dobro. Walzer daje primjer: građanin X može biti izabran umjesto građanina Y da obavlja političku funkciju, što automatski znači da X ima više političke moći od građanina Y. Nejednaka distribucija političke moći naprosto je neizbježna, ali, ne mora biti problem tako dugo dok X-ov položaj i pripadajuća moć građanina X, njemu ne daju prednost u odnosu na građanina Y u bilo kojoj drugoj sferi - zdravstvenoj zaštiti, obrazovanju, poduzetničkim šansama itd. Kompleksna jednakost osigurava socijalnu pravednost putem kontrole granica među sferama raspodjele. Pravedno društvo je društvo u kojem je pluralizam sfera adekvatno zaštićen.

U sljedećem dijelu eseja koristit ću Mulhallovu i Swiftovu prezentaciju diskusije između liberala i komunitaraca s ciljem određivanja Walzerova mjesta u toj raspravi. Nekoliko ideja razmatranih u *Spheres of Justice* nisu daleko od Sandelova pa čak i MacIntyreova kritike Rawlsa. Što im je zajedničko?

B

U knjizi *Liberals and Communitarians* Mulhall i Swift iznose napad komunitaraca na Rawlsa u pet točaka: 1) koncepcija osobe - koja predviđa ulogu zajednice u procesu formiranja koncepcija dobra, životnih ciljeva i vrednota; 2) socijalni individualizam - liberali ne vide ulogu inherentno društvenih dobara; 3) univerzalizam - pokušava primijeniti liberalizam univerzalno i transkulturalno; 4) subjektivizam/objektivizam - individualne koncepcije dobra u liberalnom društvu postaju arbitrarne ekspresije preferencija; 5) neutralnost i anti-perfekcionizam - kritika kaže da liberalno društvo nije neutralno u svom odnosu prema suparničkim koncepcijama dobra. Walzerov teorijski manevar očito pripada točki broj 3, jer on drži da se značenje dobara za koje teorija pravednosti uspostavlja distributivne principe, može shvatiti samo u socio-kulturnom kontekstu u kojem su dobra proizvedena. Značenja su uvijek socijalna, a dobra su uvijek društvena. Pitanje glasi: kako se točka 3 odnosi prema ostalim točkama? MacIntyre kaže da su problem apstraktnog individualizma te problem univerzalizma i neutralnosti u stvari jedan te isti problem; to su dva aspekta iste stvari. Ako je to točno, a ja mislim da jest, moguće je Walzerov napad na Rawlsa uspoređivati sa Sandelovom i MacIntyreovom kritikom bez ikakva straha od interpretativnog nasilja.

⁵ *Ibid.*, p. 119/120.

Neosporno je da je liberalna doktrina zasnovana na univerzalnim vrednotama. Kad je Kant formulirao svoj drugi kategorički imperativ, on nije imao na umu samo građane Prusije ili Königsberga; on je mislio o ljudskim bićima, o čovjeku kao takvom i pokušao je domisliti univerzalne moralne zakone. Komunitarci to, naravno, znaju. Njihovo je pitanje: kako Kant (i neo-kantovci) mogu osigurati univerzalni zakon? Da bi to učinili, potreban im je neutralni temelj, tradicijski nezavisna racionalnost koja može kreirati moralnost za tradicijski slobodne individuumne. Tradicijski slobodan individuum asocijalan je i apstraktan; univerzalnost je nemoguća bez neutralnosti i ona vodi ka koncepciji osobe koja ne vidi esencijalnu ulogu zajednice. Sandelova kritika Rawlsa ide u tom pravcu. On svoj napad koncentrirana Rawlsovu koncepciju osobe. Sandel vjeruje da je Rawls želio napraviti neokantovski model bez Kantove metafizike, ali da u tome nije uspio. Rawls je domislio koncepciju osobe koja je jednako metafizička kao i Kantova. Rawls je deontološki liberal što znači da inzistira na prioritetu prava nad dobrom, ali taj prioritet pretpostavlja osobu koja postoji prije i neovisno o svojim ciljevima. Želimo li pravedne principe moramo imati neutralne principe; da bismo osigurali neutralnost, moramo odvojiti osobe od njihovih ciljeva. Apstraktne osobe logički su nužne kako bi se osigurali univerzalni principi pravednosti. Tu se Sandel i MacIntyre slažu, a Walzerova kritika filozofa koji napuštaju spilu u potrazi za univerzalnim stajalištem pokušava reći isto. Želimo pravu neutralnost tada imamo dvije mogućnosti - prva je totalna neutralnost: ili relativizam, druga je neutralnost izvedena iz neutralne pozicije, iz uma samog, s planine. Druga mogućnost je metafizička. MacIntyre kaže: ono što je počelo kao pokušaj pronalaženja morala za svako racionalno biće završava kao jedna od tradicija. MacIntyre inzistira na pojmu tradicija, jer ako je liberalizam tradicija, tada nikako ne može biti univerzalan i neutralan. Walzerov partikularizam ističe isti problem.

Sada ću ukratko prezentirati Rawlsovu novu poziciju. Želio bih vidjeti koliko je opasan napad komunitaraca kad je uperen protiv "političkog liberalizma".

Na početku eseja "*Justice as Fairness: Political not Metaphysical*" Rawls ističe da koncepcija pravednosti kao poštenja ne ovisi ni o "esencijalnoj prirodi i identitetu osoba" niti zahtijeva "univerzalnu istinu". Rawls želi reći da njegova teorija ne treba metafizičko zaleđe. Pravednost kao poštenje politička je koncepcija izrađena za "bazičnu strukturu" moderne konstitucionalne demokracije. Može li ona funkcionirati i u drugim društvima, to Rawlsa ne zanima; on se koncentrirana na demokratsko društvo i zato pravednost kao poštenje "pokušava graditi na fundamentalnim intuitivnim idejama koje su ugrađene u političke institucije konstitucionalnog demokratskog režima ... Pravednost kao poštenje politička je koncepcija djelomično i stoga što počinje u okviru određene političke tradicije."⁶ Rawls vjeruje da njegova koncepcija pravednosti može osigurati "podudarajući konsenzus" u modernoj demokratskoj državi. Država tog tipa rezultat je političke povijesti Europe (religijskih ratova, reformacije, razvoja principa tolerancije, tržišne ekonomije i ustavne vladavine). Politička koncepcija mora biti upotrebljiva, mora omogućavati različitost doktrina i pluralitet neusporedivih koncepcija dobra. Pravednost kao poštenje počinje od "naše

⁶Avineri/Shalit (edit.), *Communitarianism and Individualism*, Oxford University Press 1992, p. 189.

političke kulture” i ne mora biti “originalna kreacija”, kaže Rawls, može jednostavno reartikulirati tradicionalne intuitivne vrednote. Središnja intuitivna ideja jest ideja društva kao poštenog sustava kooperacije među jednakim i slobodnim osobama. Osoba je netko tko sudjeluje u društvenom životu i prihvaća prava i obveze svoje zajednice. Osoba je netko tko može postati građanin (kooperativni član društva “tijekom čitavog života”). Osobe kao građani imaju dvije moralne moći: prva je osjećaj pravednosti, druga je sposobnost za provođenje vlastite koncepcije dobra. Osjećaj pravednosti omogućuje nam razumijevanje i djelovanje s pozicije javne (*public*) koncepcije pravednosti, dok nam druga moć omogućuje provođenje individualnih, privatnih, koncepcija, dobra. U završnom dijelu eseja Rawls objašnjava ulogu originalne pozicije u svojoj filozofiji i ističe da veo neznanja treba razumjeti kao “sredstvo reprezentacije” (“*device of representation*”).

U “*The Domain of the Political and Overlapping Consensus*” Rawls istražuje koncept podudarajućeg konsenzusa i čini nekoliko važnih distinkcija. Izrazito je značajna distinkcija između racionalnog i razumnog, jer ona omogućuje Rawlsu razmišljanje o kooperaciji racionalno nesumjerljivih doktrina. Nesumjerljive teorije i doktrine ne moraju se racionalno slagati da bi ljudi koji ih zastupaju razumno živjeli zajedno, ali svi moraju dijeliti temeljne intuitivne vrednote demokratskog društva. Pravednost kao poštenje, kao politička koncepcija razlučena je od bilo koje obuhvatne doktrine i zasnovana na “bazičnim vrednotama” demokratske tradicije. Upravo je to razlog zbog kojeg može osigurati podudarajući konsenzus.

Koliko je djelotvorna Walzerova, MacIntyreova i Sandelova kritika protiv novog Rawlsa?

Središnje mjesto njihova napada bila je nekontekstualna, apstraktna racionalnost iz koje su bili izvedeni univerzalni i neutralni principi pravednosti, ali Rawls ne treba takav tip racionalnosti. Njegov politički liberalizam nije metafizički neutralan, jer je utemeljen na demokratskoj tradiciji i njezinim vrednotama, koje su rezultat povijesti Europe. Osoba kao građanin nije apstraktni individuum odvojen od svojih ciljeva, a koncepcija pravednosti kao poštenja, kao politička koncepcija, sačinjena je za “temeljnu strukturu” moderne konstitucionalne demokracije a ne za temeljnu strukturu bilo kojeg režima.

Valja odgovoriti na dva pitanja: Prvo, je li Walzerov napad na *A Theory of Justice* korektan?, i drugo, je li Rawls postao komunitarac?

C

Na ova pitanja pokušati ću odgovoriti uz pomoć Briana Barrya i njegove kritike Walzerove filozofije. Usredotočit ću pažnju na dva eseja “*Social Criticism and Political Philosophy*” iz knjige *Liberty and Justice* i “*A New Rawls?*” u *The Possibility of Justice*.⁷ “Koliko je Walzerov argument za socijalni kriticizam valjan

⁷ *The Possibility of Justice* drugi je tom Barryeva traktata. Knjiga je u Engleskoj trebala biti objavljena u toku jeseni 1993., ali ne znam je li objavljena ili nije. U ovom eseju koristiti ću citate iz rukopisa koji je profesor Barry dao sudionicima njegova seminara na LSE-u 1992/93. godine.

i protiv političke filozofije? Walzer je atraktivan i uvjerljiv pisac, no, držim da je u srži njegov argument duboko i opasno pogrešan ... Prikaz rada političkih filozofa kao što je Rawls neukusna je karikatura”.⁸ Barry prikazuje i kritizira dva Walzerova rada objavljena nakon *Spheres of Justice* (Interpretation and Social Criticism i The Company of Critics) ali to nije problem, zato što je centralna distinkcija između socijalnog kriticisma i političke filozofije u stvari distinkcija između spilje i planine, između Walzera i platonista. Pitanje je li Rawlsova filozofija vrsta modernog platonizma. Jesu li Rawlsovi principi pravednosti univerzalni i objektivni moralni principi?

Barry, očito, misli da nisu. On drži da je čitav problem pogrešno postavljen, jer nam Walzer nudi dvije krajnosti, platonizam i socijalni kriticism. Izbor između nadhistorijske i transkulturalne ideje pravednosti te partikularističkog pogleda iz spilje. Postoje alternative i jednoj i drugoj poziciji, kaže Barry, ali čak kad bi i pristali na Walzerovu dilemu između planine i spilje, nemoguće je dokazati da je Rawlsova filozofija suvremena verzija platonizma. Ako Rawlsa već moramo smjestiti na neku stranu, onda je on, svakako, socijalni kritik. U svojoj novoj knjizi *The Possibility of Justice* Barry piše: “Ono što mene zanima jest posebna teorija koju možemo naći (ja mislim bilo gdje) u *A Theory of Justice* i nekim kasnijim člancima. Ništa što ja imam reći o toj teoriji ne ovisi o tome zastupa li je Rawls još uvijek ili ne. Ipak, razlozi koji navode na to da je Rawls odbacio dobar dio originalne teorije. Ja vjerujem da mnoge tvrdnje tog tipa počivaju na ozbiljnom nerazumijevanju originalne teorije. U velikoj mjeri novi Rawls je u stvari stari Rawls, a novost je proizašla iz sustavnih pogrešnih interpretacija *A Theory of Justice*.”⁹ Barry kaže da se dramatična promjena u Rawlsovoj filozofiji nije nikad dogodila. Novi Rawls izgleda radikalno drugačiji onim filozofima koji vjeruju da je *A Theory of Justice* djelo metafizičkog kantovca ili moralnog platonovca, koji vjeruje da je *A Theory of Justice* pokušaj izvođenja principa pravednosti iz čistog koncepta racionalnosti. Originalna pozicija nije smišljena zato da Rawls sebi osigura izvorište čiste umnosti, nego da bi temeljni dogovor bio pošten. Rawlsova početna pozicija zasnovana je na vrednotama prihvaćenim u modernom liberalnom društvu, a jedna od njih kaže da bi ljudi trebali biti slobodni i jednaki u razmišljanju i odlučivanju o pravednosti u njihovoj zajednici. Upravo to osigurava originalna pozicija. Kada Rawls u kasnijim radovima ističe da njegov koncept artikulira osnovne moralne vrednote modernog društva, on samo na glas izriče ono što je bilo implicitno u *A Theory of Justice*. Barry za to daje dobar primjer. On pita tko smo “mi” u sljedećem citatu iz *A Theory of Justice*: “Postoje pitanja za koja smo sigurni da moraju dobiti određen odgovor, na primjer, mi smo sigurni da su religijska netolerancija i rasna diskriminacija nepravedne.”¹⁰ Očito “mi” ne može biti shvaćeno nadhistorijski ili univerzalno, piše Barry. Rawls se obraća svojim sugrađanima i pokušava im pokazati kako njegovi principi pravednosti pripadaju njihovim temeljnim moralnim uvjerenjima. On i Walzer rade potpuno isto. Rawls nikada nije bio apstraktni racionalist ili moralni realist (esencijalist). Kako stoji s univerzalizmom? Oni koji vjeruju da je Rawls u početku bio racionalist, a kasnije postao koherentist također vjeruju da postoji nužna veza između racionalizma i univerzalizma, s

⁸ Brian Barry, *Liberty of Justice*, Clarendon Press, Oxford 1991, p. 9.

⁹ B. Barry, *The Possibility of Justice*, Appendix A, 1992, p. 1 (typescript).

jedne, te koherentizma i parohijalizma, s druge strane. Je li Rawls od univerzalnog racionalista postao parohijalni koherentist? Nije, kaže Barry; prvo zato što nije nikada bio racionalist i drugo zato što ne postoji nužna veza između parohijalizma i koherentizma. Rawls je liberal i njegova je koncepcija pravednosti liberalna. Prihvatimo da je liberalizam samo jedna od tradicija, to je tradicija zasnovana na američkoj Deklaraciji o nezavisnosti i francuskoj Deklaraciji o pravima čovjeka i građanina, na dokumentima što su manifestno univerzalni u svojim zahtjevima. Što nije u redu s liberalnim univerzalizmom? "Pretpostavimo da kao liberali vjerujemo u ljudska prava. To sigurno ne znači da vjerujemo u ljudska prava samo za zemlje u kojima svi vjeruju u ljudska prava."¹¹ U čemu je problem? Možemo se složiti s Barryem da Rawls nije napravio dramatični obrat s planine u spilju, ali ako nije bio racionalist, zašto je promijenio poziciju? Ako je kritikizam komunitaraca bio tako slab, zašto je Rawlsu bilo toliko stalo da ga izbjegne? Postoji veza između racionalizma i univerzalizma i ona se zbiva s onu strani vela neznanja. Što je Rawlsova početna pozicija? Moderno društvo. Barry je u pravu kada kritizira Walzerov napad na Rawlsa. Rawls sigurno nije platonist i on ne vjeruje da su njegovi principi pravednosti objektivni i univerzalni. Rawls želi reći svojim sugrađanima kako je odsutnost pravednosti jedan od najtežih problema Amerike. Rawls bi želio pomoći kreirati principe pravednosti koji su u skladu s osnovnim moralnim idejama njegove čitalačke publike. Veo neznanja smišljen je kako bi pomogao ljudima koji čitaju knjigu da prepoznaju moralnu snagu nepristranosti i solidarnosti. Rawls ne prisiljava imaginarne osobe na nepristran odabir principa, već traži od čitalaštva uživljanje u situaciju u kojoj je individualni interes odvojen od sebičnosti. Nema ništa metafizičko u Rawlsovoj startnoj poziciji, ali su konzekvencije njegove metodologije metafizične. Rawls ne započinje s aspraktnom osobom odvojenom od vlastitih ciljeva, ali s njom završava. Rawls ne traži univerzalne i objektivne principe pravednosti, ali principi izvedeni s onu stranu vela neznanja automatski su univerzalni, htio to Rawls ili ne. Je li Rawls mogao izmijeniti metodologiju i zadržati netaknut ostatak teorije? Čak i Brian Barry, čija je filozofija pod snažnim utjecajem ranog Rawlsa, vjeruje da Scanlonova je originalna pozicija mnogo bolje rješenje. U stvari Scanlonova originalna pozicija rawlsovski manevar, ali bez vela neznanja. "Jedini relevantan pritisak da se postigne dogovor dolazi od želje da se pronađu principi koje nitko tko dijeli ovu želju razumno ne može odbaciti."¹² Je li Scanlonovo rješenje radikalno poboljšanje? On svakako ne treba veo neznanja pa pojedinci znaju tko su i kako žive, što je u redu, ali da bi se postigao dogovor svi moraju dijeliti želju da se nađe pravedno rješenje, svi moraju željeti pravednost. Konzekventno, to znači da Scanlonov i Barryev koncept pravednosti kao nepristranosti pretpostavlja rašireno posjedovanje vrline nepristranosti. U Rawlsovu slučaju mi smo vođeni vlastitim interesom, ali ne znamo tko smo; u Scanlonovoj originalnoj poziciji mi znamo tko smo ali svi dijelimo želju za pronalaženjem pravednog rješenja. Scanlon ne može biti optužen da je metafizički racionalist i njegova originalna pozicija ne treba osobe odvojene od

¹⁰ John Rawls, *A Theory of Justice*, Oxford University Press, 1989, p. 19.

¹¹ B. Barry, *The Possibility of Justice*, Appendix A, 1992, p. 5.

¹² T. H. Scanlon, *Contractualism and Utilitarianism* u: Amaetya Sen and Bernard Williams, eds., *Utilitarianism and Beyond*, Cambridge University Press, 1982, p. 111.

njihovih ciljeva i koncepcija dobra. No je li to stvarno mnogo bolje od Rawlsove koncepcije? U kontekstu diskusije između liberala i komunitaraca svakako jest, jer Sandelov i Walzerov kritičizam ne funkcioniraju protiv Scanlona, i to je razlog zbog kojega Barry tvrdi da je Rawls "previše ustuknuo" pred svojim kritičarima. Usporedimo li, međutim, Scanlona i Rawlsa neovisno o diskusiji s komunitarcima tada se Scanlonova originalna pozicija ne doima tako superiornom.¹³ Bilo kako bilo, Rawls je promijenio svoju teoriju i postao liberalni komunitarac. On je mnogo manje univerzalist nego što bi to Barry želio, a isto tako potpuno je zaboravio *difference principle*, jedan od najzbuđljivijih i najproturječnijih dijelova rane teorije. Ja se slažem s Kymlickom, Barryem, Mulhallom, Swiftom i drugima da kritika koja je bila usredotočena na Rawlsov apstraktni racionalizam nije iziskivala tako veliku transformaciju u Rawlsovoj filozofiji. Rawls je odbacio mnogo više od vela neznanja. Ako je Walzerov napad bio jedan od razloga za obrat, napravio je grešku. "Ja vjerujem kako se može biti pokazati da su sve osnovne pozicije u *Spheres of Justice*, koje se odnose na suvremenu Ameriku, ili dio Rawlsove teorije pravednosti, ili kompatibilne s njom. Rawlsova teorija povlači za sobom, na primjer, da građanska prava, obrazovanje, poželjna zanimanja, političke funkcije i dohodak trebaju biti raspodijeljeni u skladu s različitim kriterijima ... Njegova teorija ima implikacije, koje se tiču američkog društva ovakvog kakvo jeono danas, i koje su stvari radikalnije od Walzerovih u *Spheres of Justice*, jer on drži, za razliku od Walzera, da je distribucija dohotka pitanje pravednosti, važna razlika među njima nije toliko supstancijalna koliko metodološka."¹⁴ Slažem se s Barryem, no isto se tako može reći i za njega. Kao Walzer i Rawls i on je zaokupljen odsustvom pravednosti u modernom liberalnom društvu (US, UK), kao i oni i on bi želio živjeti u pravednom društvu. Razlike između Rawlsa, Walzera i Barrya metodološke, ne supstancijalne. Pitanje nije treba li stvoriti pravedno društvo, nego kako to učiniti?

¹³ Scanlon kaže da njegova originalna pozicija ne treba drugu fazu. Je li to točno? Zašto on misli da bi principi pronadeni u njegovoj originalnoj poziciji bili prihvaćeni u promijenjenoj situaciji? On može reći da osobe u njegovoj originalnoj poziciji znaju svoje mjesto u društvu i da ne mogu biti neugodno iznenađeni, kao kad se ukloni veo neznanja. Točno, ali u njegovoj originalnoj poziciji sve osobe su moralne, što nije slučaj u stvarnom životu, a to konzekventno znači da principi pronadeni i prihvaćeni od strane osoba koje dijele želju za pravednošću ne moraju biti stabilni u stvarnoj životnoj situaciji gdje ta želja nije tako snažna.

¹⁴ Brian Barry, *Liberty of Justice*, Clarendon Press, Oxford 1991, p. 21/22.

Zoran Kurelić

RAWLS ON A MOUNTAIN?

Summary

The author describes the communitarian critique of Rawls, mostly that by Michael Walzer in the book *Spheres of Justice*. The main communitarian objection to Rawls' theory of justice is that it is objectivistic and thus a modern variant of Platonism. Contrary to this attitude, Walzer insists on the theory of justice which takes as its starting point particular values of a society or culture, and tries to formulate a critique of the American society as a community subject to "market imperialism". The response by Rawls and other liberals to the communitarian critique has proved that his theory is neither Platonic, transcendently Kantian nor abstractly objectivistic. Rawls and liberals are aware that their principles of justice have come into being within a specific European tradition of democratic constitutionalism, but that those principles aspire towards achieving universality, at least in those communities that are willing to accept a democratic constitutional system.